

Erfarenheter från studieresa till Alperna med fäbodbesök, september 2019 - en jämförelse med det svenska fäbodbruket och behov av stödåtgärder

Bakgrund

Eldrimner nationellt resurscentrum för mathantverk bedriver under perioden 2019–2020 ett projekt riktat mot gruppen mjölkförädlare fäbodbrukare. Syftet är att stimulera produkttillverkning, nätverkande, erbjuda skraddarsydda kurser inom framförallt osttillverkning med mera. Det långsiktiga målet är att stimulera lönsamhet och utveckling för att bevara det mjölkförädlare fäbodbruket som är en viktig kulturbärare av traditionella metoder och produkter som bär fäbodens unika värden. Utan mjölkförädling ingen förmedling av levande kunskap och traditioner vilka ur livsmedelsförsörjningssynpunkt är viktigare än någonsin. Det levande fäbodbruket är idag ett kulturarv som riskerar att försvinna.

Angelägna frågor för det mjölkförädlare fäbodbruket lyfts och diskuteras i projektets nätverksträffar och kurser samt i kommunikation med Förbundet för Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk (FSF) som är samarbetspart i projektet.

Reflektioner från studieresan till Alperna med fäbodbesök

Inom Eldrimners fäbodprojekt anordnades i september 2019 en studieresa till Berner Oberland, Schweiz och Allgäu Tyskland för att studera Alpbukens villkor, organisation och förädling.

Fäbodbetet i Tyskland och Schweiz består till största del av vall och betingar därmed olika former av jordbruksmarks/vallstöd (gårdsstöd) vilket det svenska mer förekommande skogsbetet inte ger. Skogsbetet föder inte lika många djurenheter vilket innebär att den stödberättigade arealen räknas upp.

I Tyskland finns ett stöd (med åtagande) som tilldelas de fäbodare där man faktiskt lever och bor under säsongen, vilket i praktiken är de som har mjölkdjur och förädlar mjölken på fäboden. Extensiv drift premieras i ett "tilläggs"-stöd vilket gör att motsvarande mer utmarksliknande beten kan tas tillvara.

I Tyskland ser vi även att en inte oansenlig del av stöden är finansierade från delstaten Bayern.

I Schweiz finns ett nationellt riktat mjölkstöd för osttillverkning. Dessutom finns ett tilläggsstöd för mjölkdjur på fäbod.

Fäbodbrukarna i dessa regioner har fler djur (inte ovanligt att även "arrendera" kor) och tillverkar därmed större mängder produkter.

En grundläggande skillnad mellan de kontinentala länderna och Sverige i norr är den obrutna traditionen och den mer allmänna kunskapen om fäbodbruket och dess värden, inte minst i form av ost, som finns i Alpreionen. Fäbodbruket har där en mycket högre status, det är till exempel kö för att arrendera fäbodställen som ägs av kommun eller motsvarande. Regionerna och nationerna är också medvetna om hur viktigt fäbodbruket är för ett öppet landskap och tillverkning av unika livsmedel vilket gör området attraktivt för den ekonomiskt viktiga turismen. Det finns även organisationer och företag som köper in fäbodprodukter, arbetar med marknadsföring och försäljning samt fäbodkonsulenter vars lön bekostas av exempelvis lantbruksorganisationer. Fäbodföreningar stöttar också fäbodbrukarna med framtagande av syrakulturer och annat kring själva tillverkning och brukande.

Hur ser det ut i Sverige? Behov av riktat stöd för svenska mjölkförädlade fäbodbrukare

I Sverige riskerar tillverkningen av fäbodprodukter att dö ut, det finns max. 50 fäbodan som producerar och/eller förädlar mjölk (se behovskartläggningen "Vägar framåt", SJV m.fl. 2017). Därmed finns ett uppenbart hot att ett värdefullt kulturarv och traditionella kunskaper baserade på enkla och resurssnåla metoder försvinner, kunskaper som är viktiga för att möta vår framtid. Med ett bevarat och utvecklat bruk av utmarksbeten och en kretsloppsbasead livsmedelsförsörjning/tillverkning står vi starkare inför de utmaningar som kommer. Om inte annat kan torkan sommaren 2018 vittna om vår sårbarhet.

För att fäbodbrukets unika kunskaper och enkla och resurseffektiva metoder inom djurhållning och brukande av marker, konservering och förädling av mjölk, tillverkning av redskap med mera ska överleva behövs en nationell uppslutning kring fäbodbrukets och dess produkters värden samt ett utvecklat stödsystem. En jämförelse med Tyskland och Schweiz (studieresa inom Eldrimners Fäbodprojekt september 2019) visar att de mjölkförädlade fäbodbrukarna där har en mer gynnsam situation tack vare det erkännande och den vikt de nationella och regionala aktörerna ger, t.ex. finns regionala fäbodkonsulenter. Fäbodbrukarna där vittnar också om hur avgörande de ekonomiska stöden är för lönsamhet och möjligheter att fortsätta med fäbodbruket.

Vi föreslår en översyn av stödsystemet för de svenska mjölkförädlade fäbodbruket, för dem som faktiskt bebor fäboden och förädlar mjölken till produkter. Det är de som är kulturbärarna av den traditionella kunskapen som håller på att dö ut. De arealstöd som finns idag gynnar fäbodbruk med många betesdjur medan fäbodbruk med mjölkförädling som håller mycket färre djur inte gagnas, här skulle någon slags "kompensations-stöd" behövas.

Gruppen mjölkförädlade fäbodbrukare behöver också utvidgas, det behövs nya som tar vid eller börjar ta upp fäbodbruket på egna/andras fäbodan. Det positiva är att det finns ett nyvaknat intresse för fäbodbruket och mjölkförädling, vilket vi ser i Eldrimners fäbodprojekt. Hur skulle denna grupp kunna stöttas?

Det finns fler omständigheter som styr möjligheterna att bedriva och utveckla fäbodbruk i dag. Fäbodbruk bygger på ett småbruk som inte har så goda ekonomiska förutsättningar. Det kan till exempel finnas olika restriktioner för att få leverera mjölk till mejerikooperationerna vad gäller storlek/volymer och andel egen förädling. De som enbart är aktiva under fäbodsäsongen behöver hitta inkomstmöjligheter som går att kombinera med ett säsongjordbruk på fäbod, och ibland hitta hållbara lösningar för egna djur eller lånade djur. Kunskapsluckor behöver fyllas. Upprustningsbehov kräver investeringar. Tiden på fäboden är intensiv och arbetskrävande, behov av mer arbetskraft kan finnas men att bli arbetsgivare för kort tid kan upplevas krångligt eller ekonomiskt svårt att klara.

SUMMERING av stödbehov för det svenska mjölkförädlade fäbodbruket

Vi tror på ett riktat stöd till de som producerar och förädlar mjölk på fäboden utifrån de hot som förts fram ovan. Fäbodbruket är inte bara en privat angelägenhet utan av nationellt intresse liksom andra nationella kulturarv som stöds finansiellt av staten. Det finns en viktig utvecklingspotential i fäbodarnas utmarksbete och traditionella produkter. Ett riktat stöd skulle kunna stimulera fäbodtillverkningen av ost, smör etc. och på så vis skapa förutsättningar för att bevara och föra vidare fäbodbrukets traditioner och kunskaper.

Det finns en skara "nya" potentiella fäbodbrukare som vill starta upp, det är viktigt att stimulera och stötta denna grupp så att de vågar starta. Om stöd och lönsamhet förbättras blir det sannolikt fler som vågar satsa.

Om fäbodbrukets värden uppgraderas och ges en högre status vinner både enskilda och samhället på detta. Det genuina fäbodbruket är en turistattraktion (för de brukare som vill satsa på det) och viktiga som besöksmål i kommuner och regioner. Fäbodar med mjölkförädling är också en kunskapsresurs som skulle kunna involveras mer i folkbildning och skolundervisning. En satsning på produkter som fäbodost i lite större volymer än idag kan också vara en väg till bättre lönsamhet för vissa fäbodbrukare.

Att stödja fäbodbruket kan också ses som att investera i en bank av kunskaper som gör oss bättre rustade för framtiden, eller med ett modernt begrepp, gör samhället mer resiliert.

//20191219 Birgitta Sundin, Branschansvarig mejeri och projektledare Fäbodprojektet, Eldrimner